

ՄԻՍԱ ԻՍԿԱՆԴԱՐՅԱՆ

ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիայի հայցորդ

ԶԾՆՎԱԾ ԵՐԵԽԱՅԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԻ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ԵՐԵԽԱՅԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ

Իրավունքի տարբեր ճյուղերում, մասնավորապես սահմանադրական իրավունքում և կայուն զարգացման հայեցակարգի՝ որպես մարդկության բարեկեցությանն ուղղված նորագույն գաղափարախոսության, շրջանակներում երեխայի իրավունքների կարևորումը թույլ է տալիս տեսական հարթության վրա ուսումնասիրել այն որպես իրավական կատեգորիա: Երեխայի իրավունքների առնչությամբ լիովին ընդունելի են Ս. Ս. Ալեքսեևի խոսքերն այն մասին, որ միայն որպես իրավական կատեգորիա դիտարկելու դեպքում իրավաբանական գիտելիքները կարելի է բարձրացնել այն մակարդակի վրա, որը համապատասխանում է ներկա ժամանակաշրջանի պահանջներին, որի միջոցով էլ դրանք առավելագույնս կծառայեցվեն պրակտիկային և կարևորագույն կենսական խնդիրների լուծմանը¹:

Սակայն երեխայի իրավունքները որպես իրավական կատեգորիա ուսումնասիրելու համար անհրաժեշտ է առաջին հերթին պարզել, թե որ պահից է երեխան ընկնում իրավական նորմերի գործողության տակ, որ պահից են պաշտպանվում երեխայի իրավունքները՝ դեռևս պտղի կարգավիճակում², թե՞ ծննդյան պահից ի վեր: Այստեղ հարկ է նշել, որ «Երեխայի իրավունքների մասին» 1989թ. կոնվենցիայի դրույթները չեզոք են կյանքի սկզբի հարցի վերաբերյալ: Վերջինիս նախաբանի չորրորդ կետը պարունակում է «Երեխայի իրավունքների մասին» 1959թ. հռչակագրից դրույթ այն մասին, որ երեխան, ելնելով իր մտավոր և ֆիզիկական անհասունության հանգամանքից, ունի հատուկ պաշտպանության և խնամքի, այդ թվում նաև իրավական պաշտպանության կարիք ինչպես մինչև ծնունդը, այնպես էլ ծննդյան պահից ի վեր: Սակայն երեխայի՝ մինչև ծնվելը պաշտպանության անհրաժեշտության ընդունումը չի բարձրացնում այս հարցը օրենսդրական կարգավորման մակարդակի, առավել ևս երբ կոնվենցիայի վավերացման

դեպքում մասնակից պետություններին կոնվենցիայի դրույթների մեկնաբանության իրավունք չի վերապահում²: Սակայն սա արգելք չի հանդիսանում որոշ պետությունների համար իրենց ազգային օրենսդրություններում ամրագրել նորմեր դեռևս չծնված երեխաների իրավունքների մասին: Այսպես, Արգենտինայի Քաղաքացիական օրենսգիրքը պարունակում է դրույթ այն մասին, որ մարդու կյանքը սկսվում է մոր արգանդում սաղմնավորվելու պահից, և անհատը կարող է որոշ իրավունքներ ձեռք բերել դեռևս մինչև ծնվելը, ասես նա արդեն ծնված է:

Հետաքրքրական է այն, որ դեռևս չծնված երեխայի իրավական պաշտպանության հարցերը վերհանված են եղել դեռևս շատ ավելի վաղ շրջանում, քան երեխայի իրավունքների մասին վերոհիշյալ հռչակագրերում: Այսպես, միջին ասորական օրենքներում (մ.թ.ա. XV – XI դդ.) «Ա» աղյուսակների 50-րդ պարագրաֆում նշված է. «Եթե մարդը հարվածի կնոջը և պատճառի նրան վիժում, ապա նա պետք է պատասխանատվություն կրի պտղի համար այնպես, ինչպես կյանքին պատճառված վնասի համար»³: «Մարդկանց կարգավիճակի մասին» Հուստինիանոսյան Դիգեստների 5-րդ Տիտղոսի 7-րդ պարագրաֆում նշված է. «Ով գտնվում է արգանդի մեջ, պաշտպանվում է այնպես, ինչպես որ կգտնվեր մարդկանց մեջ, քանզի հարցը վերաբերում է հենց պտղի շահերին»⁴:

Վերոհիշյալ նորմերի վերլուծությունից երևում է, որ դեռևս հին դարերում մարդկային էմբրիոնը գտնվել է իրավական պաշտպանության ներքո որպես ինքնուրույն առանձնացված սուբյեկտ: Նրա կյանքը նույնիսկ դեռևս արտաքին աշխարհում չգտնվելու պարագայում արդեն իսկ պաշտպանվում էր օրենքով:

Անհրաժեշտ է անդրադառնալ այս հարցի ներպետական օրենսդրական կարգավորմանը: Համաձայն ՀՀ քրեական օրենսգրքի 104-րդ հոդ-

վածի՝ ակնհայտ հղի կնոջ սպանությունը դիտարկվում է որպես որակյալ հատկանիշ (ծանրացուցիչ հանգամանք) և նախատեսվում է 12-20 տարվա ազատազրկում կամ ցմահ ազատազրկում: Չնայած պատժատեսակի և պատժաչափի խստությամբ՝ այնուամենայնիվ պատասխանատվությունը նախատեսվում է ոչ թե երկու անձանց, այլ մեկ անձի սպանության համար, քանզի օրենսդիրը և դատական պրակտիկան մոր օրգանիզմում գտնվող երեխային չեն դիտարկում որպես իրավունքի առանձին «կենդանի» սուբյեկտ⁵:

Սպանության օբյեկտ է համարվում մարդու կյանքը, որը պետք է դիտվի ոչ միայն որպես ֆիզիոլոգիական գործընթաց, այլ նաև որպես անձի՝ հասարակության մեջ գոյություն ունենալու օրենքով պաշտպանվող հնարավորություն: Որպես ֆիզիոլոգիական գործընթաց՝ մարդու կյանքը ունի սկիզբ և ավարտ: Կյանքի սկիզբ է համարվում ֆիզիոլոգիական ծննդաբերության սկիզբը: Երեխայի կյանքը օրենքով պաշտպանվում է ծննդաբերության ժամանակ (Քրեական օրենսգրքի 106-րդ հոդված): Միևնույն ժամանակ մոր օրգանիզմում գտնվող պտղի նկատմամբ ոտնձգությունը որակվում է ոչ թե որպես սպանություն, այլ առաջ է բերում քրեական պատասխանատվություն՝ ապօրինի աբորտ կատարելու կամ կնոջ առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու համար⁶:

Դեռևս չծնված երեխայի նկատմամբ այլ մոտեցումներ են պարունակում ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի համապատասխան նորմերը: Համաձայն ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1190-րդ հոդվածի՝ «Ըստ կտակի և ըստ օրենքի ժառանգներ կարող են լինել ժառանգության բացման օրը կենդանի, ինչպես նաև ժառանգատուի կենդանության ժամանակ սաղմնավորված և ժառանգությունը բացվելուց հետո կենդանի ծնված երեխաները»⁷: Այսպիսով, օրենքը պաշտպանում է սաղմնավորված, բայց դեռևս չծնված երեխայի իրավունքները:

Վերոհիշյալ հարցի առնչությամբ կարևոր է նաև հղիության արհեստական ընդհատման (աբորտի) իրավաբանական գնահատականը: Ստալինյան ժամանակաշրջանում աբորտի արգելումը հիմնավորվում էր միայն անօրինական վիրահատությունների ընդլայնման և պրակտիկայում դրանց արդյունքում կանանց մահացության դեպքերի ավելացման պատճառաբանություններով:

«Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին» ՀՀ օրենքի 9-րդ հոդվածը սահմանում է. «Յուրաքանչյուր ոք իրավունք ունի

անցանկալի հղիությունից և հղիության արհեստական ընդհատումից խուսափելու նպատակով օգտվել ընտանիքի պլանավորման արդյունավետ և անվնաս միջոցներից, դրանց վերաբերյալ ստանալ անհրաժեշտ տեղեկություններ: Հղիության ընդհատումը իրականացվում է ՀՀ օրենսդրությամբ սահմանված կարգով»⁸:

«Մարդու վերարտադրողական առողջության և վերարտադրողական իրավունքների մասին» ՀՀ օրենքի՝ հղիության արհեստական ընդհատմանը (աբորտին) վերաբերող 10-րդ հոդվածը նախատեսում է, որ յուրաքանչյուր կին ունի հղիության արհեստական ընդհատման իրավունք: Հղիության արհեստական ընդհատումը մինչև տասներկու շաբաթական հղիության ժամկետը կատարվում է կնոջ դիմումի համաձայն: Հղիության արհեստական ընդհատումը մինչև քսաներկու շաբաթական հղիության ժամկետը կարող է կատարվել բժշկասոցիալական ցուցումների (բժշկական ցուցումներ, օրինակ՝ ինֆեկցիոն և պարագիտար հիվանդություններ, չարորակ նորագոյացություններ, հոգեկան խանգարումներ, սրտանոթային համակարգի հիվանդություններ և այլն, սոցիալական ցուցումներ, օրինակ՝ հղիության ընթացքում ամուսնու մահը, հղիության՝ բռնաբարության արդյունք հանդիսանալը և այլն) դեպքում կնոջ համաձայնությամբ: Հղիության արհեստական ընդհատումը անչափահասի դիմումով կատարվում է նրա ծնողների կամ այլ օրինական ներկայացուցիչների համաձայնությամբ, իսկ դրա անհնարինության դեպքում՝ բժշկական հանձնաժողովի արձանագրության հիման վրա»⁹:

Ակնհայտ է, որ հղիության արհեստական ընդհատում օրենքով թույլատրելիս օրենսդիրը կարևորում է ոչ թե մարդկային էմբրիոնի կյանքի իրավունքը, այլ մոր առողջության բժշկական չափանիշները:

Ժամանակակից աշխարհում գերակշռում է մոր օրգանիզմում գտնվող երեխային որպես ոչ կենդանի էակ դիտարկելու մոտեցումը (Բելառուս, մեծ Բրիտանիա, Իռլանդիա և այլն)¹⁰, թեպետ այս հարցում մշտապես կատարվում են փոփոխություններ: Օրինակ՝ ԱՄՆ-ի Դաշնային Խորհրդատվական հանձնաժողովի կանոնադրության մեջ մարդկային էմբրիոնը դիտարկվում է որպես «մարդկային սուբյեկտ»¹¹: Այսպիսով, երեխայի իրավունքները՝ որպես իրավական կատեգորիա, ծագում են երեխայի ծննդյան պահից: Այս առումով իրավաբանորեն կարևորվում է որոշակիացնել, թե

ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆ

որն է համարվում ծննդի պահ, «առավել և՛ երեխայի կենդանի ծնվելը» և համապատասխանաբար իրավական նորմերի գործողության սկիզբը:

ՀՀ Կառավարության 2005թ. հունիսի 16-ի N 949-Ն որոշման մեջ տրված են պերինատալ մահացության, կենդանածնության և մեռելածնության սահմանումները, որոնք համապատասխանեցված են Առողջապահության Համաշխարհային կազմակերպության կողմից ընդունված մոր և մանկան ծառայության ոլորտի բժշկադեմոգրաֆիկ հիմնական հասկացություններին: Այսպես՝ պերինատալ մահացությունը պտղի մահն է մինչև ծննդաբերելը, ծննդաբերության ժամանակ կամ ծնունդից հետո՝ վաղ մեռնատալ (մինչև 7 լրիվ օրը):

Կենդանածնություն է համարվում մոր օրգանիզմից բեղմնավորման արգասիքի լրիվ արտամղումը կամ դուրսբերումն անկախ հղիության ժամկետից, որից հետո պտուղը շնչում կամ ցուցաբերում է կյանքի որևէ այլ նշան, ինչպիսիք են սրտխփոցը, պորտալարի անոթազարկը կամ կամային մկանների ակնհայտ շարժումները, անկախ նրանից, թե արդյոք կտրված է պորտալարը, և (կամ) անջատված է ընկերքը: Այսպիսի ծննդի յուրաքանչյուր արգասիք համարվում է կենդանածին: ՔԿԱԳ-ի մարմիններում գրանցման ենթակա են 500գ և ավելի քաշով կենդանածնության բոլոր դեպքերը¹²:

Թեպետ դեռևս չծնված երեխայի իրավունքների ճանաչումը և նրա՝ որպես իրավահարաբերության սուբյեկտի, հնարավոր ընկալումը համապատասխանում են կայուն զարգացման հայեցակարգի սկզբունքներին, այնուամենայնիվ նրանց իրավական պաշտպանության սկզբնական էտապի հարցը դեռևս մնում է անորոշ: Հնարավոր է հետագայում գիտատեխնիկական առաջընթացը, ներառյալ բժշկությունը, ինչպես նաև հոգեբանական ու մարդասիրական միտումները կփոխեն օրենսդրի մոտեցումը դեռևս չծնված երեխայի նկատմամբ:

Այսպիսով, իրավունքը երեխայի՝ որպես իրավահարաբերության սուբյեկտի նկատմամբ սկսում է գործել միայն նրա կենդանի ծնվելու դեպքում

(ըստ բժշկական չափորոշիչների), ինչպես որ ամրագրված է օրենսդրության մեջ: Միայն այդ պահից է սկիզբ առնում երեխայի իրավունքների գործածությունը:

Այդ իրավունքները կիրառվում է միայն այն անձանց նկատմամբ, ովքեր ծնվում են կենդանի և շարունակում են ապրել: Որոշ իրավական ակտերում սաղմնավորված, բայց դեռևս չծնված երեխաների մասին հիշատակումը չի առաջացնում նրանց որպես իրավունքի սուբյեկտներ դիտարկելու հետևանքներ, այլ նպատակ է հետապնդում ոչ թե նրանց որպես այդպիսիք պաշտպանության տակ առնելու, այլ նրանց համար ծնունդից հետո լրացուցիչ երաշխիքներ ստեղծելու:

Թեպետ երեխայի իրավունքների մասին 1989թ. կոնվենցիան անդամ-պետություններին իր դրույթների մեկնաբանման իրավունք չի վերապահում, այնուամենայնիվ, ելնելով երեխայի իրավունքների սահմանադրաիրավական ապահովման կայունության և մարդասիրական նկատառումներից, անհրաժեշտ է օրենսդրական մակարդակով երեխային ճանաչել որպես իրավահարաբերության սուբյեկտ և նրան վերցնել իրավական պաշտպանության տակ արդեն իսկ սաղմնավորման պահից: Դա կարող է նվազագույնին հասցնել այն բոլոր հակասությունները, որոնք ի հայտ են գալիս իրավունքի տարբեր ճյուղերում ծնված և դեռևս չծնված երեխաների մասնակցությամբ իրավահարաբերությունների կարգավորման ժամանակ (օր.՝ քաղաքացիական իրավունքում, ըստ կտակի և ըստ օրենքի, ժառանգ լինելու հնարավորություն օրենսդիրը տալիս է դեռևս սաղմնավորված երեխային, մինչդեռ քրեական իրավունքում հղի կնոջ սպանությունը որակվում է որպես որակյալ հատկանիշ՝ անտեսելով պտղի կյանքի իրավունքը): Սա կխթանի ապագա սերունդների նկատմամբ հասարակության վերաբերմունքի առանձնահատուկ մոդելի ձևավորումը՝ հանգեցնելով այն երեխաների նկատմամբ պետության իրավական քաղաքականության մակարդակի:

¹ Տե՛ս Алексеев С.С. “Юридические конструкции - ключевое звено права”. М. Статут. 2001. С. 15.

² Տե՛ս Legislative History of the Convention on the rights of the child (1978-1989). United National Centre for Human Rights. New York. United Nations. 1995. էջ 22:

³ Տե՛ս Семигин Г.Ю. “Среднеассирийские законы (XV – XI века до н.э.). Античный мир и восточные цивилизации”. М. Мысль. 1998. С. 385.

⁴ Տե՛ս Скрипилев Е.С. “Дигесты Юстиниана” (пер. И.С. Петерского). М. Наука. 1984, С. 35.

⁵ Տե՛ս ՀՀ Քրեական օրենսգիրք, 2003թ. էջ 58:

⁶ Տե՛ս Առաքելյան Ս., Գարուզյան Ա., Խաչիկյան Հ., Ղազինյան Գ. և այլն: ՀՀ Քրեական իրավունք (հատուկ մաս), ԵՊՀ հրատ., Երևան, 2009, էջ 111:

⁷ Տե՛ս ՀՀ Քաղաքացիական օրենսգիրք, 1998թ. էջ 408:

⁸ Տե՛ս ՀՀ օրենքը «Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին», 1996թ. էջ 4:

⁹ Տե՛ս ՀՀ օրենքը «Մարդու վերարտադրողական առողջության և վերարտադրողական իրավունքների մասին», 2002թ. էջ 6:

¹⁰ Տե՛ս Микитова Е.Н. “Ребенок как специальный субъект правовых отношений” // Право и жизнь. 2001. N43. С. 3-7.

¹¹ Տե՛ս Миклашевская А. “Американским эмбрионам дали статус человека, но пока не уравнили с ним в правах” //Коммерсант. 2002. N 21. С. 7-12.

¹² Տե՛ս ՀՀ Կառավարության N 949-Ն որոշումը «Մանկական մահացության ու ծնունդների գրանցման և դասակարգման հիմնախնդիրների հետ կապված իրավիճակը բարելավելու մասին», 2005թ. էջ 3:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Առաքելյան Ս., Գարուզյան Ա., Խաչիկյան Հ., Ղազինյան Գ. և այլն: ՀՀ Քրեական իրավունք (հատուկ մաս), ԵՊՀ հրատ., Երևան, 2009, 966 էջ:
2. ՀՀ օրենքը «Բնակչության բժշկական օգնության և սպասարկման մասին», 1996թ.:
3. ՀՀ օրենքը «Մարդու վերարտադրողական առողջության և վերարտադրողական իրավունքների մասին», 2002թ.:
4. ՀՀ Քրեական օրենսգիրք, 2003թ. էջ 58:
5. ՀՀ Քաղաքացիական օրենսգիրք, 1998թ.:
6. ՀՀ Կառավարության N 949-Ն որոշումը «Մանկական մահացության ու ծնունդների գրանցման և դասակարգման հիմնախնդիրների հետ կապված իրավիճակը բարելավելու մասին», 2005թ.:
7. Алексеев С.С. “Юридические конструкции - ключевое звено права”. М. Статут. 2001. С. 397.
8. Миклашевская А. “Американским эмбрионам дали статус человека, но пока не уравнили с ним в правах” //Коммерсант. 2002. N 21. С. 7-12:
9. Микитова Е.Н. “Ребенок как специальный субъект правовых отношений” // Право и жизнь. 2001. N 43. С. 3-7:
10. Скрипилев Е.С. “Дигесты Юстиниана” (пер. И.С. Петерского). М. Наука. 1984, С. 48.
11. Семигин Г.Ю. “Среднеассирийские законы (XV – XI века до н.э.). Античный мир и восточные цивилизации”. М. Мысль. 1998. С. 399.
12. Legislative History of the Convention on the rights of the child (1978-1989). United National Centre for Human Rights. New York. United Nations. 1995. 498 էջ:

РЕЗЮМЕ

Проблемы правового статуса неродившегося ребенка в контексте прав ребенка

Необходимость особой защиты детей привело к тому, что в 20-ом веке их права были закреплены в отдельных документах, касающихся прав человека, что и в какой-то степени способствовало развитию особого правового положения детей в обществе. Придание значения правам ребенка в разных сферах общественной жизни и разработка механизмов их защиты в разных отраслях права позволяет исследовать его в рамках правовой категории. Однако необходимо определить тот временной этап, начиная с которого ребенок подпадает под защиту юридических норм и становится самостоятельным субъектом правоотношений. В данной статье представлены меры законодательного регулирования, касающиеся этого вопроса и представлены рекомендации, направленные на защиту детей на более ранних этапах зарождения жизни.

SUMMARY

The problem of legal status of unborn child's in the context of child's rights

The need in the specific protection of children's rights led to their rights being fixed in separate individual documents of human rights which to some extent contributed to the development of the special legal status of children.

Giving an air of importance to the children's rights in different areas of social life and making out structural instruments for their protection enables to finalize and to investigate it as a legal construction.

However, it is necessary to determine the temporal phase, in which the child falls under the protection of the law and becomes a legal entity of its own. This article presents the legal regulations related to this question and also suggestions aimed at the protection of children at an earlier stage of their lives.